FILLÉRTÁR

mindennemü közhasznu ismeretek' terjesztésére.

23.] *Kijön minden szombaton.* [Augustus' 2-kán 1834.]

MÚZEUM KÖNYVTÁRA

Kenyérfa.

A' franczia füvészek ezt a' becses fát a' kenyérfák' (jaquiers; artocarpi) családjához tartozók' nemébe teszik, mellyeknek levele egyszerüek, egészek vagy csipkések, virágai pedig igen aprók, hijányosak, mivel himvirágjoknak nincs bokrétájok, másoknak meg kelyhök hibít. Mindnyájan ugyanazon egy fán burkolódnak ki az ágak' végei felé. Ezen nemnek kevés számu fajai mind lényegzetökre mind tulajdonságukra nézve jegyzetesek. A' főbbek ezek:

Különböző levelü kenyérfa. (Jaquier hétérophille) — Ezen fának levele 's virági kisebbek a' többi fajokéinál, de gyümölcsei talán legnagyobbak mindazok közt, mellyek faágon függenek. *Rumphe* azt állítja, ez a' gyümölcs néha oly nehéz, hogy alig emelheti fel egy ember. Ez' iszonyu gyümölcs egészen el van borítva gyémánthegyü apró gümökkel vagy bibircsókkal, megehető szinte mint magva, mellyet sütnek mint gesztenyét; de nehéz emésztetü táplálat.

Indiai kenyérfa. (Jaquier des Indes) — Ez elég nagy fa, törzse igen megvastagszik, lombos teteje pedig igen sürün fedődzik be levelezettel. Gyümölcsei néha tizennyolcz hüvelyknél hosszabbak, 's tizenöt hüvelyknél nagyobb átmérőjüek. Az útazók nem egyeznek meg gyümölcseinek milyenségén; *Rheede* igen jó szagot és kellemes ízt tulajdonít nekik, *Commerson*-t pedig bántá szagjuk, 's rá nem szánhatá magát, hogy egy falatot szájába vegyen. Móricz és Bourbon szigeten míveltetik.

Borzas kenyérfa. (Jaquier velu) Ez a' fa legnagyobb nemének fái közt. Asztalos munkákra 's hajó épitményekre használtatik. Derekát az indusok kiüregítvén, csolnaknak fordítják; némelly belőle készített nászád 80 lábnyi hosszu 's több mint 9 lábnyi széles: a' tenger' vizein tartósabbak mint patakokon, hol férgek esvén belé, elrothasztják.

Csipkés levelü kenyérfa. (Jaquier a' feuilles découpées) — Ez az igazi kenyérfa, melly növényt az oczeánon utazók ugy elhirleltek, 's melly tárgya vala egyedül az a' végre rendelt kiküldéseknek, hogy nehány ily becses fatövet szerezzenek az ó 's uj világbeli angol gyarmatok' gazdagítására. Ha az első kémlelők gondoskodtak volna nehány ültetni való ágnak cserepbe tevéséről, 's hajóikon elhozásáról, megöntözgetésöket nem kímélvén, több évekkel fogák vala siettetni az éldeletet, mellyre csak sokkal később lehetett azután és nagy költséggel szert tenni. *Bougainville* elhozhatá vala a' franczia gyarmatokba, utóbb pedig *Cook* megkímélheté vala Angolországot *Bligh* kapitány' szerencsétlen kiküldésétől.

Ez a' fa egyenes és emberi testvastagságu derekon negyven láb magasságra nő fel, teteje terjedt, gömbölyü, árnyával mintegy harmincz láb átmerőjü tért borítván. A' fa sárgás, lágy és könnyü. Levelei nagyok, minden oldalról mélyen bevágodvák hét vagy kilencz czafatban A' him- és nővirág ugyan azon egy ágon sarjadzik. Gyümölcsei apró gömbökből egybenövék és jóval nagyobbak mint két ökül, külről tüskések, ránczaik háromszeggel vegyes hat vagy ötszegre hajlandóságot elég rendest mutatnak; a' vastag bőr alatt oly hus találtatik, melly bizonyos időszakban az érés előtt fejér, lisztes és kissé rostos; az érettség megváltoztatja színét 's állományát; megsárgásodik, levesedik, kocsonyásodik. Némelly gyümölcs magtalan; az Otahiti szigetbeli fák mind ilyet termenek; de az oczeán' más szigeteiben vadabb fajok is találkoznak, mellyekben csaknem gesztenye nagyságu sokszegletes mag vagyon.

A' kenyérfa nyolcz egymás után következő hónapok alatt adja gyümölcsét. Fris korában ehetés végett az érettségnek azon mérséke választatik, mikor lisztes a' husa, melly állapotja a' haj' szinéről ismerszik meg. Készités módja abban áll, hogy vastag szeletekre vágatván, eleven szenen megsüttetik. Igen hő kemenczébe is tétethetik, hol addig hagyatik, mígnem feketedni kezd haja. Akármelly módon süttetik meg, levakartatik szenes része; belseje fejér és puha mint a' lágy kenyér' bele, íze pedig alig különbözik kevés árticsókával egyelitett gabonakenyérétől. Hogy ezen eledellel egész esztendőt át élhessenek az oczeán szigetiek, a' gyümölcsel bővölködő időt használják, midőn mindennapi szükségre el nem fogyaszthatják, 's akkor a' feleslegből kovászt készitnek, melly megromlás nélkül sokáig tartathatik. Meg szünvén a' fa gyümölcsözni, megelégesznek ezen kovászszal, melly kemenczében süttetik, 's az ebből nyert kenyérfélének savanyus íze épen nem kellemetlen.

A' kenyérfáért Otahitiba a' végre ment angol kiküldöttség, hogy ezen fa a' trópikusi angol gyarmatokba elszaporíttathassék, külön említést érdemel. Minden utazóknak, de kivált *Cook* kapitánynak tudósításai igen nagy reményeket igérének a' kenyérfamüvelésnek hasznairól; a' gyarmatosok esedezének a' kormánynál számukra ezen csudálatos fa' megszerzése végett, 's óhajtásuk elfogadtatott. Egy felséges 250 tonnás hajó Otahitiba rendeltetett *Bligh* urnak, akkor egyszerű hadnagynak, de ki utóbb admirálissá emelkedett, parancsnoklata alatt. Ő Cookot követte volt utazásaiban, 's több alkalommal nagy talentomoknak és minden próbát kiállandó vitézségnek nyilvános jeleit adá. A' kiküldöttség 1787 elindult, 's tíz hónapi hajózás után Otahitiban leve. A' szigetiek buzgalommal fogadák; ezer kenyérfatőnél több tétetett cserepbe és ládába, 's öntözésre elegendő vizmennyiséggel szállittatott hajóra. Az ezen megrakodásra kivántatott munka öt hónapig tartott, ugy hogy a' kiküldöttség csak 1798. elején lehete kész visszaindulásra. Eddig minden kedvezett, de Otahitiból kiindulás után az árulás minden sikert elvesztetett. A' hajónép' nagyobb részéből szövetkezett czimboraság, melly addig legnagyobb titokban tartatott, kitört huszonkét napi hajózás után; a' parancsnok, kinek vitézségét jól ismerék a' lázadók, aludtában megfogatott, és tizennyolcz hűmaradt szerencsétlen társaival egy csajkába tétetett; a' lázadók nekik hajózásuk' vezérletére némelly eszközöket 's nehány napra enni inni valót, egy keves bort és rumot hagyván, ezzel sorsukra bízák, elvivén a' hajót, melly csakhamar kivűl lön a' láthatáron. Most a' tizenkilencz elhagyott egy fedetlen csajkában a' világtenger' közepén, minden ismeretes földtül iszonyu rémtávolságra volt! Nem csüggedtek el; Bligh a' rendíthetetlen szilárdságnak példáját adá, igazgatván a' csajkát, folytatván észrevételit 's jegyzéseket irogatván. Véginségi fáradalmak és szenvek után, mellyek a' szerencsétlenek közül csak egyet emésztének meg, Ceupangba jutottak, Timor szigetébe: csajkájokban 1,200 mértföldnél nagyobb utat tettek. A' holland kormányzó részvéttel fogadá őket, milyet kalandjok és helyezetök oly méltánylag gerjeszte, 's tizenkettő közülök nem sokára visszatérhetett Európába. Bligh parancsnok érdemlett igazságot nyere Angolországban; nemhogy vétkéül tulajdoníttatott volna a' kiküldetés' rossz foganata, hanem még hajós kapitányságra emeltetett, 's ugyan azon végre az elsőnél nevezetesb második kiküldöttség bizatott rá. Ezt semmi visszás történet nem zavarván meg, az Otahitiba hajózás csak nyolcz hónapig tartott; három hónapra 1200 kenyérfatőnél több vala hajón, 's a' két hajónak két évi távolléte után a' kiküldöttség megérkezék Angliába egyetlen egy ember veszteség nélkül.

Igy az angol gyarmatok majd negyven esztendő óta birtokában vagynak a' kenyérfának. Az ezen szerzeményből támadt remények azonban nem teljesültek mind be; az uj fának gyümölcsét rabszolgáik' táplálatául számolák, de ezek többe becsülik a' pizángot (bananes) mellynek fája szintoly könnyen miveltethető, hamarabb és többet gyümölcsözik. Az európaiak' inye különbözik a' négerekétől; a' kenyérfa' gyümölcse nekik nagyon tetszik, és azt sokképen készítik meg, az angol szakácsok' utmutatása szerint. Igy a' két növény divatozand 's ékesítni fogja azon tartományokat, mellyekben diszlik, mivel a' pizángültetvény igen becses látmányu, a' kenyérfa pedig méltán fogand helyet

mulató kertekben, ha más haszna nem fogna is lenni.

A' mohácsi gyász ütközet.

(Folytatás.)

Még el sem indultak Erdélybe a' követek, midőn megjött a' hir, hogy Pétervárad a' vitéz oltalom mellett is elesett, 's az őrizet Szolimán' jelenlétében lekaszaboltatott. Azonnal királyi követek küldetének mindenfelé segedelmet kérni 's tartazó szolgálatra felszólitni a' honiakat. A' királyné bátyját emlékezteté az igért segitségre, 's Csehországban tulajdon pénzén sietteté a' zsoldosok' gyüjtését. Nádasdy Tamás tudósittatván a' körülményekről, megbizatott, hogy a' német fejedelmeket legalább kereszténysze-retetből 's könyörületességből birja a' vallás' védelmezésére. Székesfejérvárnál öt ezer emberrel állongott Zápolya György; ez előhivatott. Batthyányi Ferencz Dalmát, Tót és Horvátországban öszegyüjté nemeseit. Az alatt Tomory két ezer lovagjával Monostor és Bodola közt üté fel sátorát. Ezer gyalogsága 's egy csapatlovagja, mellyel a' pétervárádi őrizetet megerősítette volt, levágatott. Szolimán több városokat 's várakat elfoglalt. Bali bég húsz ezer emberrel Eszéknél állott, 's a' Dráván készitett átmenelt. Augustus' 6-kán tovább ment a' király. Utközben Duna sz. Györgyről ezt irá az ország' cancellarja, Broderics István, a' királynénak: „A' dolgoknak rettenetes zavarában magam sem tudom már, mit javalljak a' királynak, 's mihez fogjon ő. Minden késő; ország 's király az örvény' szélén. Én mit sem tehetek, mert egész kiséretében a' királynak nincsen egyetlen egy, ki velem hasonlag gondolkoznék. Elbámulna a' királyné, ha hallaná a' tanácskozásokat; csaknem mindnyájan azt hiszik, repülhetnek szárny nélkül, 's engem', vigyázóbban szólót 's meggondolást javallót, kislelkünek, hülyének nevezgetnek. Adja Isten, alaptalan legyen kétségem. Minden tervök kivihetetlen, vagy egyenesen veszélybe buktatók; lehet, valóban ugy vannak meggyőződve, mert nem akarom hinni, hogy czélzatosan igyekeznek a' király' vesztén, azonban meg nem szünöm, bár fejem forogna is veszélyben, bátorságáról gondoskodva szólani. Legyen a' királyné bátor 's Istenben bizakodó szivvel, ki a' királyt nem hagyandja el. Maradjon Budán, mert eltávozása köz szaladást vonna maga után."

Négy ezer lovaggal a' tolnai mezőre érvén Lajos, a' nádor az oda gyűlt csapatokkal fogadá. Érkeztének hire mozgásba hozá a' szomszéd megyéket. Cypríai Hannibál 's Bayláthy János négy ezer gyalogságot hoztak a' pápa' költségén szerzetteket 's jól készülteket. Gnojenszky Leonhárdot del Burgio nuncius zsoldba fogadván, jött tizenötszáz lengyellel. Várday Pál egri, Perényi Ferencz nagyváradi püspök 's nehány más praelat banderiumaikat hozák, nehány mágnások és földesurak fegyvernökeiket. Mindennap tanácskoztak Tolnán, mit kelljen tenni. Broderics, 's vele a' mélyebben látók tanácslák a' Dráván gátolni a' török' átjövetelét. A' nádor oda rendeltetett, de a' kitörő elégedetlenség ellene szegzé magát, 's megtagadá az engedelmességet. „Nincs többé hazánk" ezt kiálták a' vakultak, „mihelyt szabadságaink 's kiváltságaink sértetnek és csorbitatnak. Megtanultuk atyáinktól az életet megvetve legnagyobb számu ellenség közé bevágni, küzdeni és halni; csak azt az egyet ne parancsolja nekünk senki, hogy a' királyén kivül más zászló alatt harczoljunk. Eleitől fogva legnagyobb dicsőségük volt a' magyar királyoknak, hogy mint legfőbb vezérei a' nemességnek, személyesen állottanak szembe az ellennel; az volt eleitől fogva kevélysége a' nemességnek, becsülete 's jutalma, hogy másénak senkiének, hanem csak királya' parancsának engedt." Ez a' mindennap nyilvánabban kifejezett érzelem, nem Tomory Pál, okozá a' mohácsi nagy nap' szerencsétlenségét. Felgerjedve viszonzá a' király: „Borzadással 's rémülettel hallom, hogy minden fenyiték, rend, szerénység és okosság elenyésztek a' magyar seregekből; mindenki siet kerülhetetlen romlásába 's veszélyébe. Félénkség 's lustaság a' jogok, szabadságok 's kiváltságok iránti buzgalom alá rejtetik; az én vesztemmel igyekszik mindenki irháját biztosítani. Ám legyen, eljöttem magam, hogy az országért 's a' ti boldogságtokért veszélybe szálljak; 's hogy nyulszivüségét senki se palástolhassa magam megtartására fordított gondommal, holnap Isten' ve-

zérlete alatt menendek veletök, hová nélkülem parancsomnak engedve menni vonakodtok."

Augustus' 14-kén elindult a' tolnai mezőrül és Battáig nyomult. Nehány követ előre sietett a' szomszéd falukban és városokban elszort hadi nép' összegyüjtésére. Tomory is előhivatott, és sok tanácskozás után, végre, miről régen kellett volna, fővezérről is kezdtek gondolkodni. A' szavak' többsége Tomory Pálra esett, mások a' szepesi grófot Zápolya Györgyöt akarták. Mind ketten vonakodtak elfogadni; a' kalocsai érsek klastromi fogadását hozá fel ellene, 's inkább engedelmeskedni mint parancsolni megszoktát, azon kivűl tapasztalatlanságát 's erőtlenségét; alkalmasabnak vélvén a' nádort, 's az erdélyi vajdát, kik fegyverben, nagy seregek' vezérletében 's veszélyes vállatatokban jártas és próbált emberek. Oly háborut, mint ezen következendő leend, ő soha sem látott, nem hogy képes lenne vezetékelni, azért a' királyi legnehezebb kegyvesztés alatt sem vállalhat el fővezérséget. — Zápolya György fiatalságát kivánta tekintetbe vétetni, 's a' mellett azt, hogy ő a' haditudományból semmit sem tud, nem forgatván még eddig egyebüt fegyvert, mint lovag és bajnok tusáknál. Végre csakugyan engedett Zápolya a' király' parancsának 's többség' akaratjának, de oly feltétel alatt, hogy ő csak Tomory mellé adassék, 's mihelyt bátyja, a' vajda, megérkezik, felmentessék. Ekkor egyenesen engedelmesség parancsoltatott Tomorynak, ellenmondása többé meg sem hallgattatván.

Mohácshoz küldetének a' vezérek nehány főemberekkel a' tábor' és csatapiacz' kimérésére. Battán felül két ágra szakad a' Duna, szélesebb ága a' balpartot, a' keskenyebb Battát, Szekcsőt és Mohácsot mosván. Mindkét ág egyesül a' Karassó' beömlésénél 's a' négy mértföldnyi hosszu, mocsáros Brigitta szigetet képzi. Battától lefelé jövén, a' Simontornyától kinyuló kellemes, szőlős halomlánez terjeszkedik el nyugot, azután délfelé, 's Vörösmart és Bodola közt a' Karassó' beömlésén alól a' Duna felé csavarodik. E' halmok és a' Duna' jobb ága közötti sikságon fekszik Mohács, félmértföldel felül rajta a' mocsáros Cselye patak hasítván mezejét, lassu mozgással folyva a' Dunába. Félmértföldel Mohácson alól választatott hely a' király' fekvésének. Értésére jutván ez a' tábornak, azonnal valami rendkivüli fellengző bátorság fogta el: „Rajta!" kiálták mindnyájan „szembe az ellenséggel, nem vissza hajt bennünket tisztünk és becsületünk. E' készületből, ugy látszik, szaladás nem ütközet czélban. Csak gyáva, harczot és munkát rettegő urak csábíthaták a' királyt ily rendelésre; jöjön ő maga 's vezessen bennünket ama' halmokon által a' Drávához, a' diadal miénk leend. Jól tudjuk mi, hogy az ellenség' népe 's álgyuja számtalan; de a' nép még nem tábor, 's alig van tizedik vagy huszadik embere fegyverrel ellátva. Azt is jól tudjuk, hogy legvitézb emberit Belgrádnál 's Rhoduznál veszté, csak tegye hát a' két fővezér pontosan teendőjét, kétséget sem szenved a' jó kimenetel. Vajha megszabadítná a' király magát és bátor harczosait a' semmire való urak' és papok' nyájától, kik valóban királyi lelkét csak megvesztegetik 's a' derék ifjat elpuhítják olyanná mint ők magok." Tomorynak hallgatnia kellett franciskanus öltözetében, ha a' benne volt csekély bizodalmat egészen semmivé nem akará tenni.

Azonban Mohácsnál csakugyan felüttetett a' királyi sátor, 's jött a' hir, hogy Szolimán átkelt a' Dráván, 's az ütközetet tovább halasztani nem lehet, annyival kevésbé kerülni. A' király Zápolya' és Frangepán' megérkeztökig kivánta halasztani az ütközetet. Broderics ösztönzé a' nagyokat, hogy a' nemességet hajtsák a' király' akaratjára, szivrázkodtatólag elibök terjesztvén, hogy ily rendetlenségben lehetetlen nem győznie a' szultán' hatalmas nagy táborának, pedig a' király' 's ezen sereg' elhullása után semmi sem leend többé utjában, hogy az egész országot meghódítsa. Az erdélyiek', horvátok', tótok', csehek' és morvák' eljötteig tanácsosabb hátra vonulni, mert ha innen Pozsonyig pusztítná is az országot Szolimán, sokkal kevesb kár lenne, mint ha itt a' király, oly sok praelat, mágnás és nemes feláldoztatnak. De ezen előadása nem vala képes a' győzedelem' nagy reményét alább szállítani, nem az erekben égő harczvágyot csillapítani, a' szemeket veszély' látásra eleveníteni. Ily közönséges elvakulás mindenkor felsőbb hatalom' rendélése, melly az országok' és világ' sorsát kényszeríthetetlenül hordja markában.

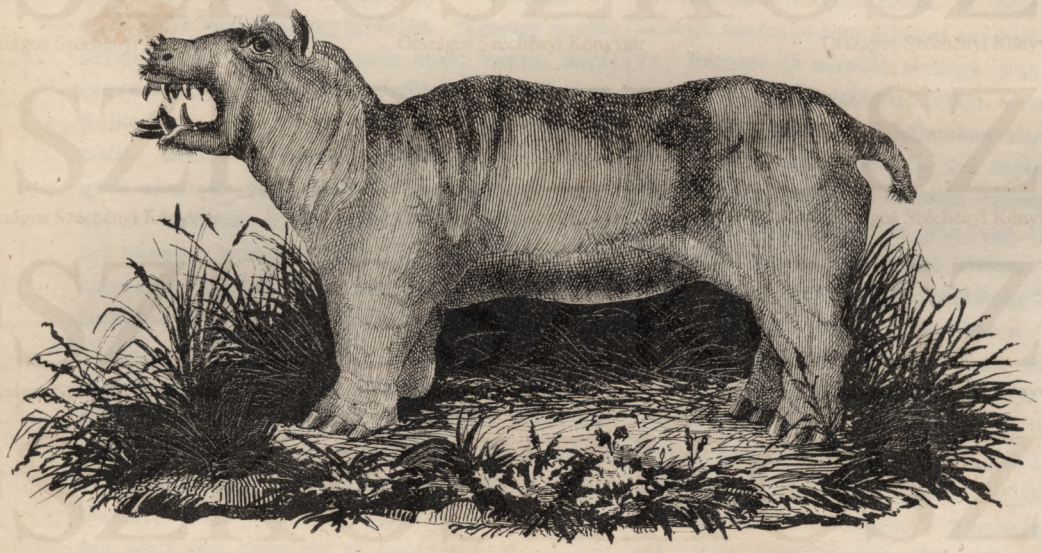

OSZKOSZKOSZK

Augustus' 19-kén, épen névnapján, megjelent Lajos a' táborban 's a' pécsi püspök' mezeilakjába szállt meg Mohácsnál, el nem érkezvén még a' hajók tábori szereivel Budáról. Az ellenség már csak két mértföldnyire volt. Mégegyszer tanács tartatott, be kelljen-e várni a' segédeket Erdély- Horvát- Tót- Cheh- és Morvaországból, hátrább vonulván addig a' táborral? Csudálkozással hallá a' király, hogy Tomory is ütközetet javallt; ezért nehéz vád fekszik rajta: de látta, hogy már ekkor nem lehetett egyebet tenni. Visszavonulás által csak zendülés okoztatott volna a' táborban, és gyilkosan fogott üldözni az ellenségi gyors lovasság. Az ütközet' szerencsés kimenetele lehető vala a' seregek' nagy bátorsága és a' Szoliman' német 's olasz pattantyusainak titkos egyetértése mellett az érsekkel. Kérdvén a' király, mily erős a' két tábor, felelé Tomory, a' magyar öszvesen valamivel több huszezernél, az ellenség háromszázezerrel jött által a' Száván, de a' hadakozhatók alig mennek hetven ezerre. Még tartott a' tanácskozás, mert a' király visszavonulást kivánt, midőn a' Karassón tulnan fekvő táborából Tomorynak követek érkezvén, bekéredzettek a' tanácsba 's mondák: a' haditanács ne merészelje a' királyt tartóztatni ütközettől, ismeretes az ellenség' nagy számu hadiereje; a' győzedelem a' magyaroké, ha magok el nem vetik az Istentől nekik nyujtott szerencsét. Fogjon tehát a' király dologhoz, ki őt letanácsolja, árulóként bánatik vele, 's ha a' Mohácsnál fekvő tábor hátra vonulna, a' Karassónál fekvő erősen elhatározá, hogy ellenség gyanánt támadja meg magát ezen tábort." Ily kemény követségre — noha épen jelenteték, hogy Zápolya negyven ezerrel Temesvárnál van, Brandenburg György és Neuhaus Ádám cseh 's morva népekkel Győrnél, Frangepán Kristóf és Karlovich János 15 ezer horváttal Körösnél, 's így nyolczvan ezerre szaporíthatnák a' magyar tábort — elvégeztetett, hogy azok be nem váratnak, hanem a' kérlelhetetlen végezetre bízakodva, jövő héten szerdán, sz. János fejvétele' napján, ütközni fognak.

(Vége következik.)

Hirnök. *(Herold)*

A' hirnöki hivatal szintoly régi, mint a' papság; az uj és hajdani minden nemzeteknél divatozó volt az, sőt ma is az, mert frigyalkudóink (parlamentaire) semmik nem egyebek, mint katonai hirnökök. Mindenütt eleitől fogva meg volt sérthetetlenségök, 's valamint hajdan, úgy ma is, bizonyos ünnepléseknél ruházattal 's más tulajdonos viselettel különböztetnek meg. A' rómaiaknál három rendű hirnök vala; *békehirnökök* (caduceatores) *hadi hirnökök* (feciales) és *felsőhatósági hirnökök* (praecones). A' békehirnök mirtus, olaj, rozmarinágat horda kezében mint jelképeit hivatalának, sérthetetlensége' jelentésére; a' görögöknél borostyánt vagy olajfa pálczát. Az atheneiek békehirnöke gyapjuval körültekert 's mindenféle gyümölcsel felékesített békeágat vitt kezében, és gyakran más foglatosságban is kelle járnia, például szakácsságban 's pohárnokságban. A' fecialisok' 20 tagból állott collegiuma, mellyet Numa állitott volt fel, diplomacziai charakterrel is birt egyszer's-mind, és foglalatossága mindenre kiterjedt, mi a' hadizenésre és alkudozásra tartozhatott. Valahányszor elhatároztatott valamelly háboru, szertartással izentetett az meg. Ha megbántottnak vélte magát Róma valamelly néptől, a' fecialis által elégtetelt kivánt, 's ha ez 33 nap alatt meg nem történt, ismét az ellenség' határára mene a' hirnök, áthajita egy elégetett nyelű véres dárdát, 's egy ünnepélyes mondókával (clarigatio) kinyilatkoztatá a' háborut. A' fecialisok koszorut viseltek fejeiken olaj vagy mirtus ágakból, azonkivűl ha valami békeszövetség' alkujára mentek, egy kovakövet is vittek. A' praeconok használtattak minden hirdetéseknél a' néphez, az isteni tiszteletnél, országgyüléseknél, törvényes vallatásoknál, a' senatusban, törvények' hirdetésére, nagy temetéseknél, viadaljátékoknál 's a' tábornál, mikor ahoz a' vezér szólani akart; szóval, minden köz gyülekezetnél.

Nálunk szinte a' legrégibb korból származik a' hirnök, 's hihetőleg ez volt régenten, ki eldődeinknél a' véres kardot széljel hordá az országban hadra szólitólag, és ki a' király' parancsait megvivé a' törvényhatóságoknak, vagy ki azokat országgyülésre meghivá. Annyi bizo-

nyos, hogy valamint minden más nemzetnél, nálunk is ez vala az ellenséges táborba járó alkudozó. A' hajdan kor' szokásai és szertartásai megváltozván, nagy részben megszünt azokkal a' hirnök' hivatala is, de el koránt sem enyészett, hanem nemzeti ünnepeknél, p. o. koronázáskor ma is használtatik, 's egyetlen maradványa lévén a' legősibb kornak, csudálkozó álmélkodással szemléli a' néző; 's valóban szerfelett sokat tesz a' pompa' nagyságának nevelésére szokatlanságával. Miképen szokott öltözve lenni, képünk hiven mutatja; itt csak azt jegyezzük még meg, hogy a' legközelebb tartatott diétán felséges ifjabb Királyunk' koronáztatása' alkalmával b. Schönstein József, a' fm. magyar k. udvari kanczelláriánál tanácsos és referendarius, vivé e' díszes hivatalt. Szerencsés választás; mert kétséges, neki kölcsönözött-e ragyogóbb tündökletet e' hivatal, vagy ő emelte-e férjfiui ékességével a' látmány' szépségét?

Vizi ló.

(*Hippopotamus amphibius.*)

A' vizi ló Áfrika' nagy folyóiban 's folyóinál él, mint a' Senegalban, Zainban, Gambiaban és Nilusban; felső Egiptom, Nubia 's Bongola tartományokban. Húzamosan tartózkodván a' vizben, olyankor csak addig látható, mig száját lehellés végett kidugja a' habokból; közellétét rémületes hortyongása árulja el. Gyakran lemerül a' viz alá, 's a' folyamnak fenekére megy, azután változtatva kiszáll a' szárazra. Rendesen a' part melletti káka közé rejtezik. Egiptomban ugyan most már elég ritka, hol hajdan nagy számmal találtatott. Nubiában és Darfur felé nagyobb számmal lévén, pusztítja a' mívelt mezőket.

Nagyságára nézve harmadik rangu a' négylábu állatok közt. Szájában éles fogak vagynak. Feje igen nagy, fülei aprók és hegyesek, szemei kicsinyek, szája igen széles. Bőre nagyobb részént csupasz, és csak itt ott benőve kékes fekete szőrrel. Teste képtelen vastag 's otromba; erős lábszárai csak két láb hosszuk, mindeniken négy ujja lévén. Az egész állat' hossza 13—17 láb. Nehézsége 20, 30, 40 mázsa.

Táplálata növényekből áll, főképen nagy erős viziplántákból és gyökerekből, de a' vetésekben is nagy károkat tesz, mindent faldosván és gázolván. Hangja a' bőgés és nyerités közt középhang. A' mének párosodás' idejekor rémületesen küzdenek egymással a' kanczákért, mellyek csak egyet ellenek, de vemhességök ideje meddig tartó legyen, nem tudatik. Ha nem ingereltetik a' vizi ló, szerfelett ritkán támadja meg az embert, de annál dühösb és veszettebb, ha bántatik.

Némelly folyókban igen számosak, hol az emberek gyéren vagynak 's el nem pusztiták. *Barron* angol utazó azt mondja: „estve felé iszonyu sokasággal látánk vizilovakat, fejeikkel a' nagy halfolyom' felületén (a' cap gyarmatban) kinyulván. Nyomaik a' folyam' különböző részeiről egy édes forrás felé látszottak vezetni, melly valami egy angol mértföldnyire fekvék. Éjszakánként ide járnak inni, mivel maga a' folyam nagy darabon torkulatjánál sósizű.

Bár mily otromba legyen is alakja a' vizilónak, igen sebesen fut, 's bámulatos ügyességgel bír az úszásban és buvárkodásban. *Thunberg* azt beszéli egy hiteles ember' tudósitása után, hogy egykor kiszállván a' viziló szárazra elleni, egy bokorból mindaddig szemmel tartatott, míg meg nem ellett; akkor agyon lövetett, szerencsésen találtatván, noha egyébiránt gyakran lepattan róla a' golyó. A' leselkedők azt hivék, most már könnyű megfogni csikalyát, de épen nem ugy vala, mert az tüstént vizbe szaladt, noha anyjától arra nézve még semmi oktatást nem kaphatott.

Rüppel, német utazó, leirja a' viziló' vadászatát, mellyben maga is részt vett. A' vadászok ugymond nem kisebb veszélyben forognak, mint ha tigrist vagy oroszlánt akarnak elejteni. Ezen vadászok Nubiában a' Nil' partján külön néposztályt tesznek. Bátran 's gyakorlottan támadják meg a' veszedelmes állatot éjjel is, de leginkább nappal, hogy dühös megtámadásait annál könnyebben kikerülhessék. A' fegyver csáklya, melly nagy erővel hajítatván, a' viziló' kemény 's vastag bőrét átgyakja.

Hogy pedig az állat melly azonnal a' folyamba szalad, el ne vesszen szem elől, kötel van a' csáklyán, 's a' kötel' végén egy darab könnyű fa. Jobb kezében fegyverét tartva, balában a' kötelet 's a' fát, közeledik a' vakmerő vadász ólálkodó léptekkel a' fövény szigetkén alvó állathoz, vagy leselkedik éjente a' parton, hol legelés végett kiszállani szokott a' vad. Elég közelre jutván hozzá, belé hajtja a' csáklyát, hogy horgával áthat a' bőrön. Ekkor rendesen vizbe iramlik a' sebesített, 's hullámokba merül; a' kötel utána eresztetik, 's a' lebegő fa mutatja, merre jár az állat oda lenn. Ha észreveszi a' vizi ló, mielőtt megtaláltatott volna, a' vadászt, dühösen rohan rá, 's ha eléri, azonnal széttépi iszonyu szájával. Ellenben utána mennek a' vadász' segédjei a' fának több apró csajkában, egy más hosszu kötelet erősítnek hozzá, 's azt a' nagy bárkába viszik, mellyen az egész legénység elősiet. Ekkor igyekeznek az állatot behuzni a' kötelnél fogva, az pedig mindinkább dühödvén fájdalmában, mihelyt a' bárkát eléri, megragadja fogaival 's igyekszik felborítani, minek elsülése nem példatlan dolog. Azonban a' vadászok még több csáklyát hajigálnak belé, 's annyira behúzzák a' bárkához, hogy attól nem mozoghatván, erejét nem gyakorolhatja; ekkor hosszu, éles vassal igyekeznek nyakszirtját vagy kaponyáját befurni, 's igy több óra után véget vetnek tartós életének. Minthogy husa, és csonttömege sokkal nagyobb az állatnak, mintsem több ember is kihuzhatná, a' folyamban feldaraboltatik.

A' fiatalok' husa igen jó izű. Vastag bőréből derék korbácsok és ostorok készülnek, ötszáz is kitelvén egyetlen egyből. Nagy foga hasonló az elefántcsonthoz, de még fejérebb és tömöttebb 's oly kemény hogy aczéllal szikrázik. Egy vizi ló, mellyet *Rüppel* segített elejteni, 13 1/2 láb hosszu vala; 4 óráig küzdöttek vele éjszaka a' vadászok nagy életveszélyek közt, mig elejthették; egy csolnakot pillantat alatt szétzúzott, 's a' csáklya sebeken kivül 25 lövést kapott, míg megdöglött.

Okosság.

Nincs szokottabb dolog annak hallásánál: ez vagy amaz szerencsés vagy szerencsétlen; de ritkán hallatik az, hogy annak *okossága* vagy *ostobasága* az oka. Pedig, ha azoknak történetébe láthatna az ember, kiknek minden korban és nemzetben valami elsült vagy el nem sült, azt fogná találni, hogy nagy része annak, mi szerencsének neveztetik, valóban csak a' mély belátás' foganatja vala. Nem állítjuk mi azt, hogy minden sikerülés az okosságtól kerül, vagy hogy minden felsülés az ostobaság' következése; mindennap tapasztalhatni, hogy történetek 's elkerülhetetlen esetek vagynak, mellyeket semmiféle éles emberi elme nem láthat előre, 's ha előre láthatna is, teljességgel el nem fordíthatna. Küzdésben nem mindig az erősebb győz, futásban nem mindig a' legyorsabb; az ama' végtelen bölcsességtől függ, melly mindent igazgat, fentart, 's egyedül uralkodik a' körülményeken.

A' legnagyobb emberi okosság sem képes magát a' keresztülkosul 's ellenkezőleg járó történet ellen védeni; de abból elég nagy résznek birása igen nagy paizs, mellyel lehető eseteket elfordíthatni, kivévén azokat, mellyek oly hatalmasan uralkodnak rajtunk, hogy az ég' különös belátásától látszanak függeni. Maga az okosság hátráltatja néha az embert magas polczu szerencséhez juthatástól; mert amaz elővigyázat, melly igazi szelleme az okosságnak, nem engedi birtokosát oly hamarosan merészelni, vagy a' körülményekre oly sokat bízni, mint gyakran a' kevésbé okos ember szokott tenni. De azt is meg kell gondolni, hogy ha néha visszatart is bennünket az okosság valamelly könnyelmü szerencsétől, melly által mások talán legfőbb fokára jutnak vágyaiknak; ellenleg, ha figyelmünk örökké ébren van a' lehetőségekre, megvéd azon rettenetes és bal fordulásaitól a' sorsnak, melly által annak bízakodó 's megfontolatlan bókolói, az emberi szerencsének legmagasb polczáról hirtelen a' nyomor' legsetétebb mélységébe buknak le.

Napló.

Augustus' 2-kán 1823 meghal *Carnot* Lázár Miklós Margit, korának leghíresb taktikusa, hadtörténetiró 's egyszer'smind költő; születék 1753 alacsony polgári familiából. Igen idején felvétetett a' hadi építésre ügyelő seregbe, hol, Condé herczegtől megkedveltetvén, szép előlépéseket tön. Némelly mathezisi munkákat irt, mellyekért több tudós társaságokba vétetett fel; Vaubanra irt magasztaló beszéde a' dijoni akademia által megkoronáztatott. A' lázadás kezdetekor kapitány volt. 1791 a' törvényhozó gyülés' tagjává választatott, és javaslására a' nemességből szolgált tisztek elbocsátattak 's helyettök polgáriak neveztettek ki. Mint a' nemzeti convent' tagja Lajos' halálára adta szavazatát. Az éjszaki hadsereghez küldetvén, az ütközet' helyén Gratien generált gyávaságaért letette, 's maga vezérelvén a' sereget, az ellenséget legottan megverte. Párisba visszajötte után tagjává lön a' köz bátorságra ügyelő választmánynak. Itt kezdődik Carnotnak nagy befolyása a' katonai dolgokra. Minden tervek', mellyek XIV Lajos alatt az archivumba letétettek, birtokában lévén, az egész franczia hadseregnek törvényeket szabott. 1795. a' directorium' tagjává lett. Barras iránt ellenséges indulattal viseltetvén, 1797. deportatióra itéltetett; azonban elszökött Németországba. 1799. viszahivatott 's hadminiszterré neveztetett. Nem sokára azután családja' kebelébe vonta magát nyugalomra; de 1802. tribunatusra hivatott, melly hatalmas hivatalban szokott álhatatosságát megtartotta, az igazgatásnak több ízben ellene mondott; egyedül maga volt, ki az egész életre kiterjedő konzulságot ellenezte 's különösen a' császárság' alkotása ellen nagyon dolgozott. — 1814. Napoleon Antverpia' parancsnokává tette, melly fővezérséget nagy hadtudománnyal, vitézséggel 's a' város' kiméléséval folytata, de utóbb XVIII Lajos' parancsára Graham angol generálnak átada. Midőn 1815. Napoleon ismét a' kormányra lépett, Carnot gróffá, pairré 's belső tárgyakra ügyelő miniszterré lett; melly hivatalokat is szokott ügyességgel 's jólelkűséggel viselt. A' császár' második megbukása után az ideigleni igazgatásnak tagjává választatván, egyedül ő volt az, kire a' julius' 24-ki rendelés kiterjesztetett. Ekkor előbb Cernyebe ment, hol politikai irásokat adott ki, azután Varsóba, onnan Magdeburga, hol meghalt.

Augustus' 3-kán 388. K. e. *Filep*, a' macedoniai király, *Chaeronea*-nál véget vet az elkényesülés, belegyenetlenség 's teljes romlottság által már régóta ingadozott görög szabadságnak.

— 4-kén 1809. *Hofer* András, a' passeyeri koresmáros (*Sandwirth*) mint vezérök lép fel az Ausztria mellett felkelőknek.

— 5-kén 1716. *Eugen* herczeg Pértervárradnál megveri a' sokkal számosb törököket *Kukurdzsi* nagyvezér alatt. — 1221 meghal *de Guzmann* Domonkos, a' dominicanus szerzet' alapitója.

— 6-kán 1806. Felséges Urunk leteszi a' német császárkoronát, egyúttal ünnepélyesen hirdeti az eddigi német statusszövetség' feloszlását.

— 7-kén 480. K. e. *Leonidás*-nak dicső halála Thermopilaenél.

— 8-kán 1732. születik *Adelung* János, a' német nyelvmivelők' mestere; vele kezdődik e' hatalmas nyelvnek uj időszaka. Születnék bár kedves hazánknak is minél előbb Adelungja, ki derék Révayink' ösvényén tovább haladván 's leginkább *mozart*-i füllel megáldatva, szép, tömött és képekkel teljes nyelvünkben a' számtalan fülhasitó *kik*, *kek*, *kok*, *tettetete*, *nekeke*, 's a' t. gyöngytyúkokra inkább mint emberi szózatba illő recsegéseket módosítná, vagy teljesen ki is küszöbölné. Igy megszünnék talán a' többnyire szükséges neologismusok ellen hideg megvizsgálás és próbatétel nélkül hangoztatni szokott gúny is.

POZSONYBAN,

ifj. Schmid Antal' betüjivel és költségén.